

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Smysly a poznání v myšlení Hérakleita z Efesu
Jana Švadlenková

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program: Humanitní studia

Studijní obor: Humanistika

Bakalářská práce

Smysly a poznání v myšlení Hérakleita z Efesu

Jana Švadlenková

Vedoucí práce: Mgr. Karolína Jiráková, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2021

.....

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Karolíně Jirákové, PhD. za trpělivost a cenné rady poskytnuté při vedení této práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Zlomky.....	8
1.1 Hérakleitův odkaz	9
2. Logos	11
2.1 Logos jakožto součást větné struktury	11
2.2 Vztah mezi člověkem a světem – logos objektivní a subjektivní	13
2.3 Protiklady, které se nevylučují.....	15
2.4 Logos jako výklad	16
2.5 Shrnutí.....	16
3. Duše	17
3.1 Duše jako součást těla	18
3.2 Suchá a vlhká duše	18
4. Smyslová cesta k logu.....	20
4.1 Důležitost smyslů	20
4.2 Vztahy uvnitř zlomků.....	20
4.3 Vztahy mezi zlomky	21
4.4 Rozdíl mezi bděním a sněním	22
4.5 Cesta.....	22
4.6 Moře	25
4.7 Řeka.....	28
4.8 Svět.....	30
4.9 Shrnutí.....	31
Závěr	33
Seznam použité literatury	35
Elektronické zdroje	36
Resumé.....	37

Úvod

Tato práce, jak již název napovídá, bude zaměřena na smysly a poznání u iónského myslitele, z jehož tvorby se nám dochovalo nejvíce fragmentů, Hérakleita z Efesu. Mým záměrem bude na vybraných zlomcích ukázat, jakým způsobem spolu smysly a možnost poznání souvisejí. Budu chtít odpovědět na otázku, proč tematika smyslů zaujímá v Hérakleitově myšlení významné místo. Do práce vstupuji s předpokladem, že smysly mohou člověku otevřít cestu k *logu*.

V první části se nejprve zaměřím na zlomky samotné. Uvedu, proč jsou pro mou práci nejdůležitější zlomky B, a jaké další máme ještě dochovány. Krátce představím historii Hérakleitovy tvorby a spolu s tím také pochybnosti, které se k jeho dílu váží dle dnešních badatelů.

Ústředním tématem druhé části bude *logos*. Uvedu zde původ tohoto slova a s ním spojenou problematiku, jelikož může nabývat mnoha významů. To spolu s celkově složitou stavbou Hérakleitova projevu, v němž se mísí symboly a metafory, je důvodem mnoha interpretačních obtíží, což se později projeví u výkladu konkrétních zlomků. Dále tato část uvede rozdíl mezi subjektivním a objektivním *logem*. V neposlední řadě zde bude poukázáno na jedno z velkých témat, které se v jeho zlomcích objevují a to na protikladech, které se nevyklučují. Tato tematika se pak bude podstatně projevovat i ve čtvrté části.

Třetí část v krátkosti pojedná o duši. Především se zde budu zabývat tím, jak spolu duše a *logos* souvisí, přičemž také poukáži rozdíly mezi suchou a vlhkou duší. Uvedu zde také, který ze stavů Hérakleitos preferoval vzhledem k jeho nároku na aktivitu člověka.

V úvodu čtvrté části nejprve ukáži, jakou roli Hérakleitos přikládal smyslům. Poté se zaměřím na to, jaké vztahy je možné nalézt uvnitř zlomků, stejně jako na provázanost mezi různými zlomky. Uvedu zde také obhajobu smyslů, založenou na metafoře o bdících a spících lidech. Dále budou následovat zlomky, které se určitým způsobem váží ke smyslovosti, neboť výpovědi v nich obsažené se vztahují k lidské zkušenosti, a tedy i ke konkrétním smyslům a smyslovým orgánům. Zde se pokusím najít argumenty pro podporu své hypotézy. Zlomky se budou zabývat cestou, mořem, řekou a nakonec světem samotným. S využitím vybrané odborné literatury (Charles Kahn, Geoffrey Stephen Kirk) se pokusím předeštit různé interpretace vážící se

k daným zlomkům a na jejich základě tak dojít k tomu, co mohlo být původním Hérakleitovým záměrem. Například ve zlomku B 60 se objevuje obraz cesty, v němž navzdory rozdílným lidským perspektivám v konkrétní situaci je třeba odhalit jednotu. Podobný rys nalézám i ve zlomku B 61, kde je problém dílčí perspektivy prohlouben a ukázán na příkladu lidí a ryb. Fragment B 91 o řece paralelou poukazuje na neustálou proměnlivost *kosmu*, která je dle Hérakleita nevyhnutelná. Kapitolu pak uzavírá zlomek B 124, jenž prezentuje svět jako hromadu nahodilostí, v níž se však skrývá řád, který by měl být odhalen.

Metodami mé práce budou kompilace a interpretace, založené na četbě textů v českém a anglickém jazyce, s občasným přihlédnutím do řeckého originálu a to za pomoci digitální knihovny *Perseus Digital Library*. Primárním textem pro mě budou Hérakleitovy zlomky, přičemž sekundární literaturou budou texty o nich pojednávající. Budu například vycházet z knihy Charlese Kahna *The Art and Thought of Heraclitus*, dále pak z díla Feocharije Kessidiho *Hérakleitos* či z níže uvedené Kratochvílovy knihy.

Český překlad zlomků, s nímž budu pracovat, pochází od Zdeňka Kratochvíla a je přístupný na stránkách fysis.cz a v knize *Dělský potápěč k Hérakleitově řeči*. Při práci s anglickou verzí budu vycházet z překladů Charlese Kahna, popřípadě Thomase Robinsona. Dále také uvádím, že zlomky, které vzhledem k mému tématu považuji za hlavní, budu od zbylého textu odlišovat kurzívou. Fragments něco dokládající či ilustrující pak začlením přímo do textu či poznámky pod čarou. Zlomky ocituji podle edice Diels-Kranz, kde je Hérakleitos veden pod číslem 22. Plný odkaz na zlomky budu zpravidla uvádět v poznámkovém aparátu.

1. Zlomky

Před tím, než se začnu věnovat konkrétním Hérakleitovým zlomkům, je třeba se jimi zabývat obecně. Z původního spisu, který napsal, se nám dochovala jen malá část¹, a to pouze skrze jiné autory. V jejich dílech pak nacházíme jeho citace či parafráze, což je jeden z důvodů, proč je třeba veškeré zlomky takto dochovaných autorů formálně rozřazovat do jedné ze tří kategorií: A, B, C, vycházím-li z číslování edice Diels-Kranz, kterou budu v této práci používat.

Zlomky typu A lze označit za nepřímé, jelikož pojednávají o životě či nauce daného autora. Takto referujících zlomků o Hérakleitovi lze nalézt 55, avšak já se jimi, stejně jako následujícími zlomky, nebudu detailně zabývat, neboť nepřispívají k projasnění mé hlavní otázky.²

Zlomky řadící se do kategorie C lze označit za falza nebo imitace. Jsou to pouze napodobeniny Hérakleitova stylu nebo myšlení, dochované především z dob stoiků, které však po důkladném zkoumání nemohly být prohlášeny jakožto pocházející od Hérakleita.³

Nejpočetnější a také nejdůležitější skupinou jsou zlomky typu B. Tímto písmenem lze nalézt označené ty fragmenty, u nichž je největší pravděpodobnost se domnívat, že se jedná o skutečné citace, které mohl jejich autor vyřknout nebo napsat. V číslování Diels-Kranz je možné s tímto označením nalézt 144 zlomků, navzdory tomu, že některé z nich by mohly být řazeny do první uvedené kategorie.⁴

Je však nutné poznamenat, že toto není jediné možné číslování či řazení. Například Charles Kahn řadí Hérakleitovy zlomky jiným způsobem a číslování udává v římských číslicích.⁵ Tedy zlomek o cestě, kterým se budu později zabývat a u všech autorů, kteří jej používají dle číslování Diels-Kranz, jej lze nalézt jakožto *DK 22 B 60*, u Kahna se musí hledat pod označením CIII. Pro větší přehlednost je však v jeho knize

¹ Za významnou památku hérakleitovské tradice lze například považovat *Papyrus Derveni*, nalezený roku 1962. Nachází se v něm Hérakleitovy parafráze i některé již dochované zlomky (např. B 84). Vzhledem ke špatnému stavu, v němž se nám dochoval, je možné, že na něm mohou být přítomny dosud neidentifikované zlomky. Kratochvíl, Z. *Fysis.cz*. [cit. 16. 3. 2021] Dostupné na: <http://fysis.cz/presokratici/vstup/herakl.htm>

² Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 50.

³ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 50.

⁴ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 49.

⁵ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 25.

uvedeno i číslování Dielse (D. 60) a Marcoviche (M. 33).⁶ U Kahna je také možné nalézt jen 129 zlomků, které by se daly klasifikovat jako B, jelikož některé zlomky tak podané Dielsem nepovažuje za přímé citace. V jiných případech pak například spojuje dvě podobné parafráze do jednoho zlomku.⁷

1.1 Hérakleitův odkaz

Dnes již není zřejmé, zda fragmenty, které máme od Hérakleita dochovány, původně byly součástí většího celku – jediné knihy. Nejedná se však pouze o současný badatelský problém, v podobné situaci se nacházeli i učenci, skrze které máme Hérakleitovy myšlenky dochovány.

Můžeme to sledovat na příkladu doxografa Diogena Laertského, který žil na přelomu druhého a třetího století našeho letopočtu. Spis, jenž se nám od něj dochoval, nese název *Vitae Philosophorum*⁸ a je možné v něm nalézt největší soubor svědectví o Hérakleitově životě i díle. Navzdory staletím, která oba myslitele dělila, v Diogenově knize se nachází poměrně kompletní zpráva Hérakleitova života a to včetně přímých citací. Problematické je spíše to, že se v jeho výkladu objevují pojmy jiných archaických autorů. Což však nemění nic na tom, že právě od něj máme dochován názor, že Hérakleitos vskutku knihu napsal, přičemž jí připisoval název *O přírodě* (Περὶ φύσεως).⁹ Není bez zajímavosti, že oproti Diogenu Laertskému se v době osvícenství vymezuje Diderot, dle něhož kniha nesla název *O ústavě* a byla tvořena třemi částmi pojednávajícími o: vesmíru, státu a božstvu. To však není v souladu s povahou obsahu dochovaných zlomků. Jisté je však jen to, že i dnes mají badatelé problém se shodnout, jak tomu doopravdy bylo, a zda se jednalo o jeden celistvý text, či o souhrn jednotlivě formulovaných myšlenek.¹⁰ Kratochvíl se však domnívá, že se o spis jednalo. Měl být darem pro bohyni Artemidu Efeskou, v níž samotné se pojily motivy života i smrti, jelikož byla bohyní lovu, ale také všech mláďat. Tedy byla symbolem jednoty protikladů, která se v Hérakleitově díle vyskytuje na mnoha místech (viz kapitola 2.3).¹¹

⁶ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 74-75.

⁷ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 25-26.

⁸ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 437.

⁹ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 359-360.

¹⁰ Kočandrle, R. *Fysis íónských myslitelů*, s. 255-257.

¹¹ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 22.

Dále je třeba uvést, že byť máme dochované značné množství zlomků, které připisujeme Hérakleitovi, obtíží je to, že z nich nejsme však s jistotou schopni určit, na které myslitele navazoval. Na několika místech je patrné vůči komu se vymezuje (viz 2.2), avšak nikde není explicitně řečeno, či myšlenky mu byly inspirací.¹² Je to pravděpodobně způsobeno tím, že sám sebe chápal jako někoho, kdo má přístup k celku světa, a tedy je jeho povinností je zprostředkovat i dalším lidem. Všichni dle něj mají hledat to, co je nám společné, avšak jak bude i později uvedeno, lidé tak nečiní.¹³ Nicméně je možné, že své předchůdce neuváděl záměrně, jelikož k tomu poznání, které přednesli, má přístup kdokoli se správným přístupem k hledání.

Přes všechny uvedené nesnáze patří Hérakleitos mezi tradičně velmi rozebírané myslitele. O systematické uspořádání se zasloužil Hermann Diels s dílem *Fragmente der Vorsokratiker* z roku 1903, jehož 5. vydání zpracoval Walther Kranz a jejichž edice vydaná mezi lety 1934-7 je využívána dodnes.¹⁴ Mezi moderními badateli bych poukázala na jména jako Charles Kahn, Miroslav Marcovich nebo Thomas Robinson, či Feocharij Kessidi a Geoffrey Stephen Kirk.

Nelze také opomenout české badatele. Zdeněk Kratochvíl vytvořil český překlad i výklad zlomků, přičemž jeho kniha *Délský potápěč k Hérakleitově řeči: pro ty, kdo se potápějí až do krajnosti* podává informace i o formě či různých souvislostech, které se pojí s překladem z původní řečtiny. Je třeba poukázat na to, že styl výkladu jednotlivých zlomků má velmi osobitý, čímž se odlišuje od striktních odborných textů, které zpravidla bývají více strohého charakteru. To však znamená, že je kniha dostupnější i lidem mimo badatelskou komunitu.¹⁵ Mezi české badatele zabývající se Hérakleitem a dalšími autory především archaického období řecké filosofie patří Radim Kočandrlé. Jeho zkoumání se zabývá především kosmologickými otázkami a způsob jeho výkladu lze charakterizovat jako fyzikalistický, jelikož jeho bádání se zabývá přírodou – φύσις.¹⁶

¹² Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. *Předsókratovští filosofové*, s. 241.

¹³ Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. *Předsókratovští filosofové*, s. 241.

¹⁴ Svoboda, K. *Zlomky předsókratovských myslitelů*, s. 24.

¹⁵ Boháček, K. *Zdeněk Kratochvíl*, s. 96.

¹⁶ Kočandrlé, R. *Fysis iónských myslitelů*, s. 9.

2. Logos

Ústředním bodem této práce je otázka smyslů a jejich vztahu k poznání. Abych se touto otázkou mohla zabývat, je nejprve třeba vysvětlit termín, který jak mnozí badatelé (například Kahn¹⁷ nebo Kessidi¹⁸) tradičně usuzují, se nachází v centru Hérakleitova myšlení. Tímto pojmem je λόγος.¹⁹ Toto podstatné jméno řeckého původu má základ ve slovesu λέγω²⁰. Infinitiv *legein* může nabývat významů jako zvedat, počítat či mluvit.²¹ Již tato významová rozmanitost napovídá tomu, že s určením ústředního pojmu bude spojeno nemalé množství obtíží.

2.1 Logos jakožto součást větné struktury

Feocharij Kessidi ve své knize *Hérakleitos* uvádí, že termín *logos* je jedním z velice nejasných pojmů filosofie napříč dějinami, jelikož byl používán nejen v antické, ale také středověké filosofii. *Logos* samotný má jen v řečtině okolo padesáti významů, které se ještě mohou měnit překladem do jiného jazyka, proto je jeho definování tak obtížné. Již v antice však pokrýval širokou škálu slov, které dnes používáme odděleně. Termínem *logos* mohlo být například myšleno *slovo*, *mínění*, ale také *smysl*.²² Určit se to dalo na základě kontextu, na který je třeba hledět i u Hérakleita. Nicméně ani kontext nezaručuje, že onen termín určíme správně, jelikož velkou roli při interpretaci hraje i zbylá struktura daného zlomku.²³

Co do struktury, Hérakleitovy zlomky jsou například dosti bohaté na chiasmy. Chiasmus je figura, která je křížového charakteru, v níž musí být alespoň dvě dvojice

¹⁷ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 21-22.

¹⁸ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 73-74.

¹⁹ Heslo „Logos“. [cit. 16. 3. 2021]. Liddel, H. G., Scott, R. *A Greek-English Lexicon*. Perseus Digital Library. Greek Word Study Tool. Dostupné na: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=lo%2Fgos&la=greek&can=lo%2Fgos0&d=Perseus:text:1999.04.0057:entry=lo/gos&i=1#lexicon>
Dále slovník cituji pod zkratkou LDS.

²⁰ Jedná se o tvar první osoby, čísla jednotného, času přítomného, způsobu oznamovacího, rodu činného. V tomto základním tvaru se zpravidla slovesa uvádí ve slovnících a od něj jsou pak odvozovány tvary pro další mluvnické kategorie sloves.

²¹ Heslo „Legó“. [cit. 16. 3. 2021] In: LDS. Perseus Digital Library. Greek Word Study Tool. Dostupné na: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=le%2Fgw&la=greek&can=le%2Fgw0#lexicon>

²² Liddel-Scott slovník udává další možné výklady tohoto pojmu, přičemž jen u Hérakleita toto slovo může znamenat *míru*, *hodnotu* či *zvěst*. Další řecky píšící autoři pak pojem *logos* používají v nejrůznějších konotacích, mezi které lze zařadit slova jako například *promluva* (ať už jakožto nějaké vysvětlení, vydání rozkazu nebo i ve smyslu věštby), *vztah*, *důvod* či *zákon*. Heslo „Logos“. [cit. 15. 3. 2021] In: LDS. Perseus Digital Library. Greek Word Study Tool. Dostupné na: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=lo%2Fgos&la=greek&can=lo%2Fgos0&d=Perseus:text:1999.04.0057:entry=lo/gos&i=1#lexicon>

²³ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 73-74.

slov na dvou řádcích. Je-li toto splněno, pak je na textu vidět, že spolu kromě těch spojení na řádku souvisí i ta, která jsou k sobě křížem. Viditelné je to například u zlomku B 53.²⁴

*Zápas je všech lidí otec, všech král
jedny předvádí jako bohy, jiné jako lidi;
jedny činí otroky, jiné svobodnými.*²⁵

Podíváme-li se na poslední dva řádky zlomku, a hledáme chiasmus, pak nutně najdeme dvě dvojice výrazů *bohy - svobodnými* a *lidi – otroky*, které spolu souvisí, třebaže to nemusí být na první pohled patrné.²⁶

Pro lepší pochopení jeho zlomků je také třeba uvést to, co se dochovalo o Hérakleitově osobě samotné. Ví se, že pocházel z aristokratické rodiny, a málo s kým vycházel.²⁷ Nejen proto jeho jméno dějinami provází přízvisko „temný“. Už jeho současníci měli problém porozumět jeho textům, což se nezlepšilo ani v pozdějších dobách. Sám Aristoteles se domníval, že Hérakleitovy texty nejsou vystavěny logicky. Aristoteles od textů požadoval, aby byly dobře čitelné. Tedy, aby měly jasně danou interpunkci a aby dávaly smysl vzhledem ke kontextu, k němuž byly napsány. Tyto charakteristiky však dle něj Hérakleitovy zlomky nemají.²⁸ Vytýká mu také ledabylou větnou stavbu i to, že myšlenky, které Hérakleitos podává, jsou nerozčleněné a tudíž výsledné sdělení je nesystematické, což šlo proti Aristotelovu, na logice postavenému, smýšlení.²⁹ Tedy přesně na tom smýšlení, založeném na aristotelské logice, které je nám blízké i v dnešní době. Ta nám ukazuje, nakolik je Hérakleitův styl specifický, a to nejen tím, že spojuje zdánlivě nespojitelné.

Jeho dochované zlomky jsou také plné metafor, symbolů a nejasných určení.³⁰ A byť si myslel, že je jeho posláním předat své poznatky o uspořádání světa, neučinil to jasnou formou. Proto je tak těžké určit, jak u něj *logos* chápat.³¹ Nejasným formulacím navzdory, Hérakleitos se snaží ve svých zlomcích ukázat, že poznání světa má u lidí

²⁴ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 60-61.

Toto je jedna z věcí, které mají velký vliv na to, jak zlomku správně porozumět, a pokud ji člověk přehlédne, pak nebude mít všechny potřebné informace k jeho rozklíčování.

²⁵ DK 22 B 53

²⁶ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 60-61.

²⁷ Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. *Předsókratovští filosofové*, s. 235.

²⁸ Sider, D. *Slovosled jako filosoficky relevantní rys*. In: Pokorný, M. *Hérakleitos z Efesu*, s. 99.

²⁹ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 59-61.

³⁰ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 59-61.

³¹ Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. *Předsókratovští filosofové*, s. 241-242.

probíhat skrze smyslovou zkušenost, nikoliv zkoumáním něčeho abstraktního. Tímto však také odkazuje na to, že poznávat bychom měli, a jelikož žijeme ve smyslovém světě, je nám ono poznání dostupné.³² Je třeba však uvést, že právě tato možnost je i důvodem jeho rozhořčení. Mnozí lidé této příležitosti nevyužijí, a tedy nepoznávají správně, což vede k tomu, že jsou omylní a schopni následovat své víry slepě.³³

Kessidi ve své knize ukazuje, že právě skrze smysly je možné nalézt cestu k *logu*, což je přesně ta perspektiva, kterou budu v této práci následovat.

2.2 Vztah mezi člověkem a světem – logos objektivní a subjektivní

Další možná interpretace tohoto pojmu je ta, která bude mít vliv na můj výklad o vybraných zlomcích. Pro ilustraci zde uvádím text fragmentu B 1:

Vůči řeči, která zavazuje - vždy - nechápaví jsou lidé, jak předtím než ji slyšeli, tak poté, co uslyší prvně. Ačkoliv se všechno děje podle této řeči, podobají se nezkušeným, když zakoušejí taková slova i díla, jak je já vykládám, když každé rozlišuji podle přirozenosti a ukazují, jak se to s nimi má. Ostatním lidem však zůstává skryto, co dělají, když bdí, tak jako zapomínají, /co dělají,/ když spí.³⁴

Jak Charles Kahn uvádí v komentáři k tomuto zlomku, *logos* jako mínění může být uskutečněn pouze tehdy, pokud existuje *logos* jakožto věčná struktura, která existovala ještě předtím, než člověk začal svět popisovat slovy.³⁵ Právě v tomto významu budu dále pojem *logos*³⁶ chápat. Tedy jakožto něco, co do chaotického světa vnáší řád.

Nabízí se také doplnit to, jak *logos* chápat vzhledem k člověku. Dle Hérakleita se dá dělit dvojitým způsobem. Na *logos objektivní*, tedy to, co je společné všem. Onen vládnoucí princip, který je vždy objektivní a jehož podstatu nemůže lidská osoba žádným způsobem narušit, či změnit. To, na co má člověk v ideálním případě naladit svůj rozum, aby dosáhl onoho pravdivého poznání. Jako druhý je *logos subjektivní*, což

³² Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 60-61.

³³ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 135-136.

³⁴ DK 22 B 1.

³⁵ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 98.

³⁶ Nabízí se však uvést, že Robinson pro tento zlomek uvádí celou řadu možných významů, jichž zde *logos* může nabývat. Kromě *výčtu* a *popisu* například také *slovo*. Je tedy patrné, jak moc záleží na interpretaci tohoto slova u daného badatele. Robinson, T. M. *Heraclitus and Logos - again*, s. 279.

je individuální *logos* každého jedince, a díky němuž jsme schopni poznání prvního zmíněného.³⁷

Jak jsem však již výše krátce uvedla, Hérakleitos se ve svých výtkách vůči okolním lidem nadržel zkrátka. Je to mimo jiné také patrné z toho, jak použil pojem ἄνθρωποι - tedy lidé, v množném čísle. Onou mnohostí se snažil poukázat na to, že lidé nejsou ochotni logu naslouchat, a proto jej použil v pejorativním významu slova.³⁸ U několika zlomků je pak zřejmé, že výslovně dává přednost jednotlivosti před mnohostí³⁹ a vyděluje tak hranici mezi *člověk* a *lidé*.⁴⁰

Ve své kritice se neomezuje na žádnou skupinu obyvatelstva a soudy tak vynáší společenskému postavení jmenovaných navzdory. Obyčejné lidi proto kritizuje stejnou měrou jako uznávané osobnosti. Nemá problém s tím přirovnat lidi k dobytku⁴¹ či vytknout mnohoučenost například Pýthagorovi.^{42, 43}

Ona zmínka o Pýthagorovi a dalších je však jednou z mála, kde můžeme vidět, že Hérakleitos díla předchozích myslitelů a básníků znal. Ovšem to, čí myšlenky přijal za své, či na koho navazoval ze zlomků vyčíst nelze, pominu-li výjimku a to mudrce Biáse, kterého chválí ve zlomku B 39.⁴⁴

Zda takto činil záměrně, s úmyslem, aby si každý člověk svou cestu k poznání našel sám a neodvolával se jen na autority, není jasné; avšak dikce jeho projevů, ve kterých lidi vyzývá k tomu, aby otevřeli oči a snažili se světu porozumět, tomu napovídá.

*Proto je třeba následovat to společné.*⁴⁵

³⁷ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 136-138.

³⁸ Kočandrle, R. *Fysis iónských myslitelů*, s. 262-263.

³⁹ Velice patrné je to například ze zlomku B 39, který implicitně mluví ve prospěch menšiny/jednotlivého. [V Priéně se zrodil Biás, syn Teutameův, jehož řeč je mocnější než těch ostatních. A priénští mu zasvětili okrsek zvaný Teutameion. /Biás/ prohlašoval:] "Většina je špatná." DK 22 B 39.

⁴⁰ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 68.

⁴¹ *Ti nejlepší si místo všeho vybírají jedno, nehynoucí slávu místo pomíjivosti; běžní lidé však jsou nasyceni jako dobytek.* DK 22 B 29.

⁴² *Mnohoučenost rozumu nenaučí: jinak by byla naučila Hésioda i Pýthagoru a dále Xenofana a Hekataia.*

DK 22 B 40.

⁴³ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 69.

⁴⁴ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 69.

⁴⁵ DK 22 B 2.

Oním společným má být *logos*⁴⁶, který může následovat kdokoliv, jelikož je dostupný všem a nikoli jen Hérakleitovi. On se jen zkouší lidem ukázat, že jsou poznání schopni.

2.3 Protiklady, které se nevyklučují

V nemalém množství jeho zlomků lze nalézt pro nás na první pohled patrné protiklady, které však Hérakleitos spojí dohromady a vytvoří z nich kompletně se doplňující celek. Nejlépe je to viditelné na zlomku B 8.

*Protikladné se shoduje – z neshodných věcí je nejkrásnější harmonie...*⁴⁸

Július Špaňár ve své knize *Herakleitos z Efezu* ukazuje, že v Hérakleitově díle lze nalézt několik druhů dialektiky. Jsou jimi: jednota protikladů, boj protikladů a změna. Nejprve krátce popíši poslední dva zmíněné.

Bojem je myšleno to, že ačkoliv mezi protiklady vidíme napětí či spor, stále se jedná o akt, který vede k harmonii. „Tento „boj“ – „spor“ třeba chápat jako dynamický aspekt logu, kterým Herakleitos vyjadruje protirečivost a reakci mezi protikladmi, které zaručují ich jednotu.“⁴⁹ Změna je další hledisko, které se s Hérakleitovou dialektikou a protiklady pojí, a proto je nutno ji uvést. Opozita jsou s ní nutně provázána, protože mění-li se například den v noc, pak k tomu dochází právě změnou onoho dne.⁵⁰ Nejlépe je pak změna a to, jak se svět proměňuje patrné na zlomcích o řece.

Pro mou práci je důležitý především ten první, kterým, jak jsem již výše naznačila, je jednota protikladů. Jedná se o myšlenku, že ačkoliv se nám mohou zdát dva protiklady opačné jako například den a noc, ve skutečnosti jsou to jen dvě části celku, tvořící jednotu.⁵¹ Záleží pouze na úhlu pohledu, kterým se na věc díváme. Pokud den a noc budeme vnímat jako protiklady, které nemají nic společného, pak je to možné. Nicméně Hérakleitův úhel pohledu poukazuje na to, že den a noc nejsou dva oddělené celky, ale že se jedná o procesy. Tedy, že den se proměňuje v noc a naopak. V tomto případě je pak zřetelné, že ony „protiklady“ vytvářejí jednotu.⁵²

⁴⁶ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 113.

⁴⁸ DK 22 B 8.

⁴⁹ Špaňár, J. *Herakleitos z Efezu*, s. 97-98.

⁵⁰ Špaňár, J. *Herakleitos z Efezu*, s. 104-105.

⁵¹ Špaňár, J. *Herakleitos z Efezu*, s. 75.

⁵² Špaňár, J. *Herakleitos z Efezu*, s. 75-78.

Právě tento způsob myšlení, tedy ona dialektika protikladů, které se nevyklučují je cestou, jak dosáhnout *logu*. Protože ona opozita, která utváří jeden celek, *logos* vyjadřují.⁵³ Jak podotýká Špaňár, když cituje Theofrastra, který se vyjadřuje k poznání. „Parmenides totiž i Empedokles i Platon hovoria, že poznanie vzniká pôsobením rovnakého, tí však z kruhu Anaxagora a Herakleita, „že pôsobením protikladov“.“⁵⁴ Tedy, že Hérakleitos využívá protikladností k tomu, aby ukázal, jak *logos* funguje, což je myšlenka, které využiji například při výkladu zlomku DK 22 B 61, v němž je možné nalézt hned tři dvojice protikladných spojení.

2.4 Logos jako výklad

V rámci první kapitoly jsem se dostala k tomu, jak je vůbec možné na *logos* v Hérakleitově pojetí nahlížet. Je však třeba zmínit, že dnes není možné s naprostou jistotou určit, která z interpretací se nejvíce blíží Hérakleitovu původnímu záměru. V opozici k výše zmíněným autorům se vymezuje Thomas Robinson, který nesouhlasí s názory mnohých badatelů a to v té myšlence, že *logos* byl míněn jakožto struktura skutečnosti. Robinson se domnívá, že tomu tak není a předkládá jiná slova, kterými lze strukturu u Hérakleita nalézt, ať už se jedná o termín *kosmos* či *metron*. Čímž Robinsonovi vyplývá, že *logos* ve fragmentech skutečnost pouze popisuje nebo vykládá, neznamená však to, že by ji strukturoval.⁵⁷

2.5 Shrnutí

Termín *logos* mě tedy bude provázet celou touto prací, a proto bylo třeba jím začít. Poukázat na to, že v mnohých směrech je problematický, avšak v Hérakleitových zlomcích nepostradatelný. Jak je z výše uvedeného vidět, různí badatelé si vykládají tento pojem různě a není proto divu, že co se týče jeho definice, je obtížné dojít k jednotnému a ucelenému názoru. A ačkoliv se ukazuje, že člověk má možnost dostat se k poznání, jak je svět uspořádán, nevyužívá ji. Což může být důvodem, proč Hérakleitos poukazuje na poznání smysly, jelikož právě ony nám ukazují cestu k bezprostřední zkušenosti se světem a především proto, že jsou dostupné každému – nehledě na věk, či vzdělání.

⁵³ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 82.

⁵⁴ Špaňár, J. *Herakleitos z Efezu*, s. 163.

⁵⁷ Robinson, T. M. *Existuje u Hérakleita nauka o logu?*, s. 85-89.

3. Duše

Ještě než přejdu k samotným zlomkům, na něž se dá pohlížet skrze smysly, je potřeba zastavit se ještě nad Hérakleitovým pojetím duše. V mnohých jeho zlomcích lze nalézt spojení mezi duší a *logem*, a na tuto skutečnost je nutné poukázat pro lepší pochopení kapitoly, která bude následovat, neboť je to duše, díky níž má člověk možnost vztáhnout se k celku.

*Ani ten, kdo prochází všechny cesty, nemůže svým krokem najít hranice duše: tak hluboké má určení.*⁵⁸

Takto zní český překlad zlomku B 45, z něhož vyplývá, že duše nemá hranic. To, co však není na první pohled patrné, je nutné hledat v řeckém⁵⁹ originálu. Slovo, které máme přeloženo jako *určení*, je v původním fragmentu *logos* ve čtvrtém pádu. Tedy je zde řečeno, že duše *má logos*, což může být důvodem, proč není možné najít její hranice, jelikož *logos* má být nekonečná struktura.⁶⁰

Kahn se přiklání k názoru dalších badatelů, že v tomto zlomku je *logos* vnímán jakožto *míra*. Duše zde pak je neomezená a všem cestám (jak je psáno v zlomku) navzdory, její hlubiny nelze kompletně prozkoumat. Proto *logos*, jenž Kahn popisuje jako rozsáhlý a hluboký, patřící duši, lze objevovat jen pomocí našeho vlastního rozumu, což by dle Hérakleita člověk měl činit. Rozsah tohoto *logu* je tak velký, že se dá jen těžko odlišit od *logu* objektivního, který uspořádává celý *kosmos*. Chceme-li ho poznat, pak musíme začít tím, že poznáme *logos* vlastní duše, k čemuž vede i text zlomku B 101.⁶¹ *Prohledal jsem sebe sama.*⁶²

O duši vztahující se k *logu*, hovoří i zlomek B 115. *K duši patří určení, které roste samo sebou.*⁶³ Podobně jako tomu bylo výše, i zde *určení* vyjadřuje *logos*, avšak, jak říká Kratochvíl, na toto místo by byla vhodná například i *vždy platná řeč* nebo *řeč duše*.⁶⁴ Podstatné však je to, co z tohoto zlomku vyplývá. Kratochvíl uvádí, že jak je známo, principem života samotného, je růst. To však platí i pro naše pochopení a stejně tak

⁵⁸ DK 22 B 45.

⁵⁹ ψυχῆς πείρατα ἰὼν οὐκ ἄν ἐξεύροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν·δοῦτω βαθὺν λόγον ἔχει. Robinson, T. M. *Heraclitus: Fragments*, s. 32.

⁶⁰ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 129.

⁶¹ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 129-130.

⁶² DK 22 B 101.

⁶³ DK 22 B 115.

⁶⁴ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 172.

tomu je i v případě naší duše. Ta potřebuje, stejně jako naše tělo, přijímat potravu a v důsledku toho růst.⁶⁵ Tedy spolu s tím, jak žijeme, prožíváme a poznáváme, určení naší duše také roste a vyvíjí se na základě nabytých zkušeností.⁶⁶

3.1 Duše jako součást těla

Kessidi si všímá, že Hérakleitos duši považoval za součást lidské podstaty. Ukazuje to na zlomku B 67a, který navzdory pochybám, jež se pojí s jeho formou (ta většinou badatelů připadá spíše jako převyprávění, než doslovná Hérakleitova myšlenka), demonstuje na příkladu nezbytnost přítomnosti duše v těle.⁶⁷

*[...] Jako pavouk stojící uprostřed pavučiny cítí, když moucha náhle poruší některé její vlákno, a hned tam rychle běží, jako by ho přetnutí vlákna bolelo, tak duše člověka rychle běží tam, kde je nějaká část těla poškozena, jako kdyby nesnesla poškození těla, se kterým je pevně a úměrně spojena.*⁶⁸

Tento zlomek dle Kessidiho vypovídá o tom, že člověk je jednotou duše a těla, přičemž jedno nemůže existovat bez druhého. Smrtí člověka umírá i jeho duše. Další podstatná informace, která z fragmentu vyplývá, je ta, že lidská duše není nikde specificky lokalizována, a proto se její existence neomezuje na nějaké určité místo. V tom Kessidi spatřuje paralelu se světovou duší, jež také není definována žádnými hranicemi.⁶⁹

3.2 Suchá a vlhká duše

K výše uvedenému je potřebné dodat, jakou duši člověk může mít, aby mohl správně poznávat. Jak je patrné například z fragmentu B 30⁷⁰, Hérakleitos si velmi cení ohně, a proto není překvapivé, že nejlepší duší je ta, která má ohnivou podstatu. *Suchá záře – duše nejmoudřejší a nejlepší.*⁷¹ Jak říká Špaňár k tomuto zlomku, suchost a oheň spolu nutně souvisí, tudíž čím sušší duše, tím blíže má ke kosmickému ohni a tím lepší vlastnosti v sobě má, čímž je vybavena k tomu, aby mohla poznávat. V protikladu k tomuto stojí duše vlhká, která v sobě má méně ohně a v tomto případě pak člověk

⁶⁵ Minar, E. L. *The Logos of Heraclitus*, s. 330.

⁶⁶ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 173.

⁶⁷ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 124-125.

⁶⁸ DK 22 B 67a.

⁶⁹ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 125.

⁷⁰ *Svět, stejný pro všechny, neutvořil žádný z bohů ani z lidí – ale byl vždy a je a bude – vždyživý oheň vzněcující se s ohledem na <svoje> míry a hasnoucí s ohledem na <svoje> míry.* DK 22 B 30.

⁷¹ DK 22 B 118.

ztrácí schopnost uchopit skutečnost rozumově, a jak plyne z následujícího zlomku, kromě rozumových schopností omezuje i fyzické zdatnosti.⁷²

*Když se muž opije, je veden nedospělým chlapcem, vrávorá, nevnímá, kam kráčí, když má vlhkou duši.*⁷³

Na tomto obrazu opilce je vidět, jak to vypadá, když vlhkost v duši převáží nad suchostí. Nejen, že takovýto člověk ztrácí vládu nad vlastním tělem a musí spoléhat na pomoc druhého, ale především jeho rozum není schopný poznávání. Onen opilec *nevnímá*. Není si vědom ani svého okolí, natož aby hledal cestu k *logu*. Jak píše Špaňár, tento stav duše není přirozený. Proto se na něj dá pohlížet jako na chorobu, která se dá léčit. Nicméně výše uvedený příklad není jediný, při němž může duše zvlhnout. Podobně se o úbytek suchosti může zasloužit například spánek (viz kapitola 4.4).⁷⁴

Nejhorším stavem, který se však duši může stát, je, pokud vlhkost převáží nad suchostí úplně. Tato situace vede k smrti dané duše. Špaňár předkládá, že k navýšení vlhkosti v duši stačí, aby se člověk poddal své žádostivosti, jak je uvedeno ve fragmentu B 85⁷⁵.⁷⁶

Je však třeba podotknout, že Hérakleitos si uvědomoval nutnost duše být vlhkou. Jelikož je spjatá s člověkem, který má různé potřeby, pak není možné, aby byla jen ve stavu bdění, tedy sucha. Střídání oněch stavů duše Hérakleitos považuje za přirozené. Problém však spatřuje v tom, když se člověk v bdělém stavu chová, jako by spal. Tedy rezignuje na aktivitu a jeho duše tak vlhne, i když by nemusela.

Kessidi si pak všímá toho, že duše je jednotou, která se stává z protikladů. Její činnost je naplněna rozporuplnostmi, jelikož člověk chce jednat na základě různých vášní a je jen na duši, zda jim podlehne. Z tohoto vyplývá, proč je možné v ní nalézt jak suchou tak vlhkou část. Která část převáží, závisí na tom, jak člověk na základě svých voleb jedná. Jak Kessidi dodává, v duších většiny lidí převažuje vlhkost, proto jen nemnozí jsou moudří a ochotní hledat cestu k *logu*.⁷⁷

⁷² Špaňár, J. *Hérakleitos z Efezu*, s. 146-147.

⁷³ DK 22 B 117.

⁷⁴ Špaňár, J. *Hérakleitos z Efezu*, s. 154.

⁷⁵ *Bojovat s touhou je obtížné, protože, když něco chce, platí za to duši.* DK 22 B 85.

⁷⁶ Špaňár, J. *Hérakleitos z Efezu*, s. 150.

⁷⁷ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 123-124.

4. Smyslová cesta k logu

4.1 Důležitost smyslů

Ve druhé kapitole jsem se pokusila formulovat vysvětlení termínu logos, čím je možné přejít k hlavní části této práce, tj. k vybraným zlomkům, na nichž se budu snažit ukázat, jak moc je důležitá pro naše poznání role smyslů. Vždy nejprve uvedu daný zlomek, jeho interpretaci a následně autory, kteří se k danému fragmentu také vyslovili.

Právě smysly nám dávají tu možnost, že jsme schopni poznávat svět kolem nás. Avšak již Hérakleitos kladl důraz na to, že ne všechny smyslové orgány nám podávají informace stejně hodnotné. Pravdivější dle něj jsou například zjištění založená na zraku, než na sluchu, což je doloženo ve zlomku B 101a.⁷⁸

*Oči jsou přesnější svědkové než uši.*⁷⁹

Předností očí dle něj je to, že podávají přesnější výklad skutečnosti, než například to, co se dozvíme z doslechu. Navíc také vše, co projde smysly, musí zpracovat rozum, který onomu poznání dodá na hodnotě.⁸⁰ Důraz pak klade na naši vlastní zkušenost, než na zkušenost někoho jiného, jelikož ta, předaná interpretací už nemusí obsahovat pravdivé sdělení.⁸¹

Abychom však dostáli původního Hérakleitova záměru, pak je nutné také poukázat na to, že jen smysly samy o sobě by nebyly pro kompletní poznání dostačující. Jak píše Špaňár, důležitým motivem v procesu poznání je také duše. Právě ona nám umožňuje poznávat okolní svět, nehledě na množství změn, které se v něm uskutečňují. Pro to, abychom však dosáhli pochopení *logu* je nutná syntéza jak smyslových orgánů, tak i zdravého rozumu. Špaňár pak dodává, že samotný akt poznávání je umožněn právě díky duši.⁸²

4.2 Vztahy uvnitř zlomků

Než přejdu k samotným zlomkům o cestě a moři, bylo by vhodné poukázat na další zvláštnosti, které v sobě Hérakleitovy zlomky nesou. U některých z nich je například možné najít jakýsi příslib definice, tedy to, oč se bude ve fragmentu jednat ještě před

⁷⁸ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 133-134.

⁷⁹ DK 22 B 101a.

⁸⁰ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 134.

⁸¹ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 134.

⁸² Špaňár, J. *Herakleitos z Efezu*, s. 164-165.

samotným zněním onoho zlomku.⁸³ To uvidíme u zlomku B 61, jehož „nadpisem“ je moře.

Dále je třeba uvést, že ve fragmentech jsou často uváděny protiklady, avšak na mnohých místech tomu tak není. To, co spojuje mnohé Hérakleitovy zlomky, jsou relační výroky. Tedy, že ne vše je pevně dáno, ale naopak vztahuje se k určité situaci, člověku, či ročnímu období. Na jiných místech se pak ukazují vztahy mezi různými lidmi, či mezi lidmi a živočichy.⁸⁴ Toto lze nalézt třeba u zlomku B 48. „*Jméno luku je život, avšak jeho dílo je smrt.*“⁸⁵ U tohoto zlomku záleží na tom, ke komu se onen luk vztahuje. Mluví-li o tom, kdo jím loví, pak je jeho výsledkem život, protože někdo si jím obstará obživu potřebnou k životu. Pokud se však vztahuje k tomu, kdo je loven, pak je výsledkem smrt. Jelikož však jsou zlomky ve své podstatě dost krátké, pak je třeba ony vztahy na první pohled nezřejmé najít.

4.3 Vztahy mezi zlomky

Kromě výše uvedeného jsou v Hérakleitově díle také podstatné vztahy mezi zlomky. To jak spolu souvisí, navazují na sebe, či odkazují na něco již vyřčeného. Proto je možné většinu fragmentů roztrždit do různých skupin podle tématu. Tedy lze nalézt zlomky, jejichž ústředním tématem je duše, zápas nebo řeka.⁸⁶

Kratochvíl ve své knize používá ještě preciznější metodu, než řazení podle tématu. Všimá si slov, která se ve zlomcích objevují často, a na základě tohoto pozorování pak dává dohromady zlomky s těmito slovy.⁸⁷ Výsledkem tohoto „hnízdování“ výroků pak je rejstřík oněch slov a k nim příslušné zlomky. Například pokud vyhledám pojem *slyšet, naslouchat*, tak vidím, že se nachází ve zlomcích DK 22: B 1, B 19, B 34, B 50, B 79, B 108, B 128. Tedy pokud potřebuji najít určité zlomky podle určitého slova, pak je to možné.⁸⁸ Nicméně toto třídění pro svou práci nevyužívám. Zlomky, které budou níže uvedeny, jsou vybrané na základě jejich vyznění a především toho, zda je lze pojmut smysly.

⁸³ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 62.

⁸⁴ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 67-68.

⁸⁵ DK 22 B 48.

⁸⁶ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 105-106.

⁸⁷ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 76.

⁸⁸ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 517.

4.4 Rozdíl mezi bděním a sněním

Jak jsem již uvedla v kapitole 2.3, v Hérakleitových zlomcích se ve velké míře objevuje protikladnost. Tu vztahuje i k lidem samotným, kdy na metafoře o bdících a spících ukazuje, jak moc nebo málo jsme otevřeni tomu vnímat svět kolem nás.

[...] *Ostatním lidem však zůstává skryto, co činí, když bdí, tak jako zapomínají, <co činí>, když spí.*⁸⁹

Touto větou končí nejdelší Hérakleitův zlomek – DK 22 B 1. Kratochvíl poukazuje na to, že ačkoli lidé bdí, tak jsou zároveň spícími, což je ta kontroverze, na níž chtěl poukázat už Hérakleitos. Oni ostatní lidé (tedy lidé, kteří nehledají „to společné“, tj. *logos*) pouze unikají smrti tím, že se snaží žít svůj vysněný život, či o něm jen za bdělého stavu sní. Jejich úkolem však dle Hérakleita je *probudit se* a začít vnímat.⁹⁰

Kahn tuto myšlenku formuluje ještě trochu podrobněji. Říká, že Hérakleitos tímto úsekem ukazuje, jak moc lidé přehlížejí to, co mají přímo před očima. Tedy namísto toho, aby poznávali a objevovali svět, jen jím procházejí za stavu myslí, která by měla patřit pouze spícímu člověku. Není také náhodou, že v některých zlomcích je snění přirovnáno ke smrti (v krátkosti viz 3.5).⁹¹

Závěrem, který z tohoto kousku fragmentu Kahnovi vyplývá, je to, co není explicitně řečeno. Tedy myšlenka, že pokud člověk *opravdu bdí*, pak se mu otevírá možnost nahlédnout univerzální pravdy a to naprosto jednoduchým způsobem. Svou vlastní zkušeností.⁹²

Člověku tak stačí, když začne vědomě zapojovat své smysly při poznávání světa, čímž se mu otevře cesta k *logu*. Následující kapitoly jsou věnovány zlomkům, v nichž se pokusím tuto myšlenku vysvětlit a interpretovat.

4.5 Cesta

B 60

Cesta nahoru-dolů,

*jedna a táž.*⁹³

⁸⁹ DK 22 B 1.

⁹⁰ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 112.

⁹¹ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 99.

⁹² Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 100.

⁹³ DK 22 B 60.

Hérakleitos se v tomto zlomku snaží poukázat na to, že ač se nám zde na první pohled jeví dva protikladně jdoucí směry, ve skutečnosti tomu tak není. Vydám-li se na nějaké místo a pak se z něj vrátím do výchozího bodu, stále jdu po jedné jediné cestě; to co se proměňuje, je má perspektiva, z níž na onu cestu pohlížím.

Dále je možné v tomto zlomku spatřit odlišné roviny, kterými naše smysly dokáží tuto myšlenku uchopit. Karolína Jiráková na zlomku B 21⁹⁴ ukazuje, že v Hérakleitových zlomcích lze nalézt smyslové vnímání dvojího typu. V tom prvním se člověk nachází za bdělého stavu, v němž si uvědomuje svou smrtelnost a je schopen ji vidět i v okolním světě. Druhý typ vnímání se vztahuje ke stavu snění. Když sníme, tak se nacházíme ve světě vytvořeném z našich vlastních představ, které se mohou od světa, v němž jsme za bdělého stavu, velmi podstatně lišit. To ji však vede k myšlence, že onen prožitek, který jsme zažili ve snu, nelze autenticky zprostředkovat nikomu dalšímu. Není možné nikoho pozvat do svého snu. Oproti tomu je možné někomu ukázat například zvadlou květinu, které jsme si všimli za bdělosti. Jirákové z toho plyne, že naši zkušenost je možné vyjádřit pomocí subjektivního *logu*, ten ale nic neříká o objektivním *logu*, k němuž nás Hérakleitos směřuje.⁹⁵ Je však nutno podotknout, že autorka zde termín subjektivní *logos* používá ve spojitosti se sněním a ona subjektivita je tak spojená s tím, že zkušenost nabytá ve snu je nepřevoditelná a nepředatelná. Na rozdíl od smyslové zkušenosti tak není možné pomocí snu dosáhnout *logu*.

Výše uvedený způsob uvažování mohu aplikovat i na zlomek o cestě. Onu cestu lze absolvovat ve fyzickém slova smyslu, tedy vyjít z určitého bodu, do něhož se následně také vrátit. Avšak výše zmíněná cesta je uskutečnitelná i v tom případě, že se člověk fyzicky nikam nevydá. Jelikož jsme bytosti schopné abstrakce, jsme schopni si onu cestu představit v naší mysli. Nicméně v tomto případě není možné tuto zkušenost nikomu předat v takové podobě, jako když bychom dotyčného vzali s námi na výstup samotný.⁹⁶ Hérakleitos sám však své čtenáře vede k tomu, aby si tu cestu spíše sami prošli, jelikož tímto způsobem lze dosáhnout poznání *logu* objektivního, nikoli jen toho subjektivního.⁹⁷ Existují však i jiné výklady, na které poukáži.

⁹⁴ *Smrt je, cokoliv vidíme, když bdíme;*

cokoliv vidíme, když spíme, je spánek. DK 22 B 21.

⁹⁵ Jiráková, K. *Koloběh smyslového: bdění a vjem, spánek a sen*, s. 28-29.

⁹⁶ Jiráková, K. *Koloběh smyslového: bdění a vjem, spánek a sen*, s. 28-29.

⁹⁷ Jiráková, K. *Koloběh smyslového: bdění a vjem, spánek a sen*, s. 28-29.

Kahn ve svém komentáři k tomuto zlomku konstatuje, že mu schází zasazení do nějakých podrobnějších souvislostí. Přičemž také poukazuje na to, že se tento zlomek nutně nemusí brát z fyzického hlediska, nýbrž že touto cestou se může ubírat i duše. Proto je možné znění tohoto fragmentu aplikovat například na myšlenku cyklického pojetí duše, která se v průběhu života proměňuje a střídá různé elementární formy.⁹⁸ Ona cesta jdoucí nahoru a dolu se pak objevuje třeba v Platónově dialogu Gorgiás, kde je tímto způsobem pojednáno právě o duši.⁹⁹ Avšak také předkládá, že text tohoto zlomku je možné vzít v úvahu doslovně. Tedy, že onu cestu lze popsat naprosto stejně a rovnocenně, stojím-li nahoře na kopci, nebo dole pod ním. Jediné, co se mění, je pozice popisujícího. Jinak cesta, která tam byla, ještě než jsem k ní přišla, je stále stejná. Stejně tak stálá je silnice mezi dvěma městy, neměnná. Pro příklad Kahn uvádí, že cesta z Filadelfie do New Yorku je jedna a ta samá jako ve směru opačném, tedy z New Yorku do Filadelfie.¹⁰⁰

Jelikož je však tento zlomek vytržený z nějakého většího kontextu a není tak známo, k čemu se vztahuje, je pak obtížné přesně říci, zda má pojednávat o duši, či kosmologii. Pokud by byl tento fragment delší, pak by bylo možné určit jeho povahu přesněji. Dle Robinsona je tedy nejlepší ho vnímat obecně.¹⁰²

Oproti Robinsonovu názoru stojí Geoffrey Stephen Kirk, který ve své knize *Heraclitus: The Cosmic Fragments* k tomuto zlomku předkládá velké množství možných interpretací. V několika z nich spatřuje paralelu mezi cestou a změnou.¹⁰³ Na příkladu kosmu ukazuje, jak je možné zlomek vysvětlit. Kirk tvrdí, že kosmos se neustále proměňuje, což dokládá na řeckých originálech fragmentů dochovaných od Theofrastra a Diogena Laertského. Ona změna je založena na neustálém cyklu vzniku a zániku. Spojitost s *cestou nahoru-dolů* pak nachází v tom, když říká, že ní je myšlena ona fyzická stránka jak destrukce, tak znovuzrození.¹⁰⁴ Tedy, měla-li bych to interpretovat v menším měřítku, pak onen cyklus zrodu a umírání například na zemi je viditelný, ať už na životě jedné rostliny za krátký čas, či na formování krajiny řekou v mnohem delším časovém horizontu. Veškeré tyto změny po sobě nechávají stopu. A ona cesta má reprezentovat právě tento otisk, který za sebou kosmické proměny zanechají.

⁹⁸ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 240.

⁹⁹ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 331.

¹⁰⁰ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 240.

¹⁰² Robinson, T. M. *Heraclitus: Fragments*, s. 123.

¹⁰³ Kirk, G. S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, s. 105-106.

¹⁰⁴ Kirk, G. S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, s. 107.

Kirk však také dodává, že zlomek o cestě nelze aplikovat na cykličnost samotnou. Pouze na její fyzické projevy.¹⁰⁵

Trochu jiný postoj vůči tomuto zlomku zaujímá Zdeněk Kratochvíl. On zde vidí jistou spojitost se zlomky o ohni a řece, jelikož plameny ohně plápolají směrem vzhůru, kdežto řeka vždy proudí směrem dolů. Nicméně onen pohyb lze spatřovat i v rámci ohně samotného. Onen „vždyživý oheň“¹⁰⁶, o němž se hovoří ve zlomku B 30, se proměňuje – pohasíná a ožívá, čímž je zde naznačena cykličnost, kterou lze v Hérakleitově díle na mnoha místech najít.¹⁰⁷ I tady je však patrná ona směrovost, kterou spatřujeme u výchozího zlomku.

Lze zde tedy spatřit to, že jednoznačnost se dá u Hérakleita velice špatně nalézt. Na interpretacích uvedených výše je vidět ta skutečnost, že o cestě se dá pojednávat různými způsoby a každý jedinec má individuální volbu, jak na cestu pohlížet. Já se kloním ke Kahnovu názoru, že se jedná jen o úhel perspektivy, protože nehledě na to odkud kam jdeme, ve středu cesty je to stejně daleko nahoru i dolů.

4.6 Moře

B 61

Moře:

voda nejčistší i nejposkvrněnější;

pro ryby pitná a životodárná,

pro lidi nepitná a zhoubná.¹⁰⁸

Jednou ze zvláštností, kterou tento zlomek oplývá, je ta skutečnost, že jeho součástí je i nadpis. Čtenář tak na první pohled vidí, jakého tématu se bude onen fragment týkat. V tomto případě se jedná o moře. Je tomu tak v řeckém originále, a proto je to možné vidět i na českém překladu. Nicméně například v anglickém překladu Charlese Kahna je ono moře zahrnuto přímo v textu¹⁰⁹, což dle mého názoru při interpretaci může vést odlišným směrem, než byl původní záměr. Dále je třeba poukázat na to, že i tento zlomek pracuje s polaritou a opaky. A stejně jako v předchozím zlomku, i zde je patrné,

¹⁰⁵ Kirk, G. S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, s. 107.

¹⁰⁶ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 202.

¹⁰⁷ Kratochvíl, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 216-217.

¹⁰⁸ DK 22 B 61.

¹⁰⁹ *The sea is the purest and foulest water: for fish drinkable and lifesustaining; for men undrinkable and deadly.* Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 61.

jak moc důležitá je perspektiva, z níž na zlomek hledíme. Mořská voda není pro lidi pitná, přesto z ní pocházejí ony ryby, které byly v Hérakleitově době velkým zdrojem obživy. V tomto zlomku jsou jasně vidět tři páry slov, které lze popsat jako protikladné. A jako na mnohých dalších místech, i zde je vidět, že protiklady se nutně nemusí vylučovat.

Kahn poukazuje na to, co by mělo být evidentní, avšak mnoho lidí si toho nevěšimne. „Navzdory nutnosti lidského života mít adekvátní zdroj vody, nejnápadnější formou vody pro obyvatele pobřežního města je moře, to je pro ně však neužitečné, ba až nebezpečné. Nicméně, pro další formy života není moře hrozbou, ale domovem; pro ně je mořská voda opravdovou vodou, tedy prvkem života.“¹¹⁰ Tato citace nám ukazuje poslední dva řádky zlomku B 61 užívané v praxi. Tedy přesně tak, jak by Hérakleitos chtěl, abychom se dívali na svět. Oni obyvatelé pobřežního města, kteří jsou v citaci zmíněni, jsou obklopeni mořem, tedy vodou. Jenže člověka udržuje na živu pitná voda, což mořská voda není, je pro něj tedy nepitná i zhoubná. Pro živočichy, kteří v ní však přebývají, je pitná a životodárná, přesně, jak je uvedeno ve slovech zlomku.

Z tohoto důvodu lze moře vnímat jakožto vodu v rámci měřítek fyzikálních, či kosmických. Pokud, ale budeme do tohoto vztahu chtít dát člověka, pak z toho pro lidské bytosti nemůže vyjít rovnost, kdy by se mořská voda rovnala pitné vodě. Je to lidský nedostatek, který moři neumožňuje stát se vodou, stejně jako předností ryb umožněn pravý opak.¹¹¹

Robinson ve své knize poukazuje na to, že nejen v tomto zlomku je uvedeno srovnání lidí s jiným živočišným druhem. Zlomky B 9 a B 13 v sobě také mají prvky, v kterých dochází k odlišení toho, co je příznačné lidem, a co zvířatům – v případě zmíněných zlomků oslům a prasatům.¹¹²

Protikladnost je, jak již bylo v první kapitole psáno, jedním ze stěžejních témat, která lze v Hérakleitových zlomech najít, na což také poukazuje i Kessidi. Nejprve podotýká, že pokud jednáme o dvou opozitech, pak je důležité si uvědomit to, k čemu nás chtěl dovést sám Hérakleitos. Tedy k tomu, že ony termíny nemohou existovat bez

¹¹⁰ „Despite the necessity for human life of an adequate supply of water, the most conspicuous form of water for those who inhabit a coastal town, namely sea, is not only useless for this purpose but actually dangerous. For other forms of life, however, the sea is not a threat but a home; for them, sea water is truly water, the element of life.“ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 187.

¹¹¹ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 187.

¹¹² Robinson, T. M. *Heraclitus: Fragments*, s. 123.

toho druhého do páru. Tudíž mám-li například dvojici den a noc, která se jeví jakožto zřejmě opačná, musím si zároveň uvědomit, že nelze definovat jedno, aniž by se to mělo k čemu vymezit. Tedy nelze popsat den, aniž by se měl k čemu vztahovat, tedy k noci, jež je mu opakem.¹¹³

Nicméně i v rámci protikladnosti si všímá určitých odlišností, které ve své knize vyzdvihuje. Tento zlomek by tak na základě obsahu zařadil do té skupiny protikladů, která zahrnuje onen rozpor uvnitř věci samotné. Tedy v tomto případě rozpor v rámci vody je to, že zároveň může být *nejčistší* i *nejposkvrněnější*. Ale platí to i u dvou zbývajících dvojic. V každém z těchto případů se hovoří o vlastnostech, které lze vodě připsat, a navzdory tomu, že se jedná o protikladné tendence, neznamena to automaticky, že jedna z oněch dvou je považována za špatnou. To, čemu my připisujeme onu vlastnost, pro nás považovanou za špatnou, je pouze subjektivní hodnocení, protože je vztažené k nám jakožto subjektu. A stejně to platí i v případě ryb. Když ovšem budeme vodu popisovat z čistě objektivního hlediska, pak dospějeme k Hérakleitovu závěru, tedy k tomu, že je možné, aby jedna substance byla popsitelná dvěma protichůdnými tendencemi.¹¹⁴

Druhý typ výroků, který lze u Hérakleita v rámci protikladnosti najít, je ten, kde ona opozita jsou vlastně jen různými stádii procesu v rámci jednoho celku.¹¹⁵ Jako příklad zde lze použít zlomek B 126.

*Chladné se zahřívá,
horké se ochlazuje,
vlhké se vysušuje,
seschlé se zvlhčuje.*¹¹⁶

Zde jsou jasně vidět čtyři protikladné dvojice. Jenže je také vidět, že navzdory očividné opačnosti uvnitř jednotlivých dvojic, se zde jedná o proces, v němž ona původně protikladná tendence se přeměňuje ve svůj opak.

Je třeba ještě uvést Kirkovu interpretaci, neboť on se domnívá, že Hérakleitos tímto zlomkem přímo reaguje na jednoho z předchůdců a ačkoliv jej nikde nejmenuje, Kirk předkládá, že přímo nabízející se je Anaximandros.¹¹⁷ Jak již bylo uvedeno,

¹¹³ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 86.

¹¹⁴ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 86-87.

¹¹⁵ Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. *Předsókratovští filosofové*, s. 243.

¹¹⁶ DK 22 B 126.

¹¹⁷ Kirk, G. S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, s. 74.

zlomek B 61 hovoří o moři, tedy vodě a jeho obsah je znázorněn na dvojicích opozit. Kirk podotýká, že prvním párem, který se u Anaximandra vydělil z *apeironu*, bylo teplé a studené. Tudíž ona myšlenka, že zmíněné protiklady ve skutečnosti nejsou opačné, ale mají nějaký společný základ, není původně Hérakleitova, nýbrž stojí na základech položených už Anaximandrem. Kirkovi tuto hypotézu také potvrzuje také to, že oba myslitelé, pokud psali o protikladech, tak jimi měli na mysli něco, co bylo prokazatelné ve fyzické formě. „[...] teplé a studené, zdravé a škodlivé, vytvářely reálnou existenci a byly ve skutečnosti částmi mnohem složitějších celků, které byly navzájem propojené [...]“¹¹⁸

Proto je důležité vyzdvihnout, že kromě interpretačních obtíží a v mnohých případech také nedostatečného kontextu se nabízí zvážit, kde Hérakleitos myšlenky přejal. Protože, jak plyne z Kirkovy úvahy, Hérakleitos podstatnou část sdělení zlomku B 61 převzal, a tedy to nemusí být ojedinělý případ, z čehož plyne, že pro čtení jeho fragmentů by bylo vhodné podrobněji také znát jeho předchůdce.

4.7 Řeka

B 91

Nelze dvakrát vstoupit do téže řeky,

podle Hérakleita,

ani se nelze dvakrát dotknout smrtelné bytosti v témže stavu,

neboť ta se hbitou a rychlou proměnou

rozptyluje a znovu shromáždí.

A vlastně se ani nespojuje znovu a někdy později,

ale spíše se zároveň spojuje i opouští,

*přichází i odchází.*¹¹⁹

Tento zlomek je jedním z Hérakleitových nejznámějších. Společně s fragmenty B 12¹²⁰ a B49a¹²¹ hovoří o proměnách řeky. Jako u zlomku o moři i zde Hérakleitos volí něco

¹¹⁸ „It should be unnecessary to say that both Heraclitus and Anaximander ‘the opposites’ were opposite things; *hot and cold, salutary and deleterious had a real, corporeal existence of their own, and were actual components of more complex objects with which they happened to be connected...*“

Kirk, G. S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, s. 74-75.

¹¹⁹ DK 22 B 91.

¹²⁰ Zenón (z Kitia) o duši říká, že je vnímatelným výparem, stejně jako Hérakleitos. Ten totiž chtěl dát najevo, že když se duše vypařují, vždy se stávají duchovními, a proto je přirovnal k řekám, když pravil: *Na ty, kdo vstupují do týchž řek, se valí jiné a jiné vody; duše se však z té vlhkosti vypařují.* DK 22 B 12.

¹²¹ *Do týchž řek vstupujeme i nevstupujeme, jsme i nejsme.* DK 22 B 49a.

fyzicky dostupného lidem, aby se mohli přesvědčit sami, že ona řeka plyne, a tedy není neměnná, právě naopak. Reprezentuje tedy změnu samotnou, která tak v menším měřítku vyjadřuje stav celého kosmu.

Kratochvíl ukazuje, jak ono „nelze dvakrát vstoupit do téže řeky“ chápat v praxi. Stojíme-li tedy u nějaké řeky, máme možnost do ní vstoupit a můžeme tak učinit. Nicméně pokud z ní vyjdeme a rozhodli bychom se do ní vrátit, pak už nevstupujeme do řeky, v níž jsme byli poprvé. Voda, ve které jsme stáli původně, už totiž na tom místě samozřejmě není. A pokud do ní vstoupím po ještě delším časovém úseku, tak bude jiná ještě více. Bude mít jinou teplotu, mohlo do ní napršet a okolí břehu bude také vypadat jinak. Už to bude jiná řeka.¹²²

„Na příkladu zapamatovatelného obrazu řeky Hérakleitos ukázal, že je povaha věcí pohyblivá a podstata bytí aktivní. Svět je procesem, tokem věcí a samotný život je pohybem a aktivitou.“¹²³ Kessidi takto vyzdvihuje Hérakleitovu schopnost předložit běžným lidem myšlenku - na něčem tak všedním jako je řeka, a přesto do ní vložit sdělení přesahující hranice Země, jelikož se dá aplikovat v kosmickém měřítku. Co Kessidi říká, že je v tomto fragmentu možné nalézt, je čas samotný. Jelikož se v řece snoubí vznik i zánik, pak lze na ní sledovat jak minulost a přítomnost, stejně jako budoucnost. Dá se to však aplikovat i obráceně a vidět čas jakožto proudící řeku, která teče z minulosti do budoucnosti. Kessidi z toho vyvozuje, že Hérakleitovým záměrem bylo ukázat, že naše realita je jednotou světového řádu, v němž je přirozené, že se věci rodí a pomíjí.¹²⁴

Podobným způsobem se k tomuto zlomku staví Špaňár, který v jeho sdělení také spatřuje jako podstatnou změnu. Ukazuje však, že na řeku se dá také pohlížet jako na jednotu protikladů. Je stejná a přece není. Proudění v řece se mění, ubíhají. Okolní vlivy i počasí ji proměňují, a přesto je to ve výsledku jedna ta samá řeka. Proto dle Špaňára je řeka perfektním vyjádřením složek v kosmu.¹²⁵

Kahn se podivuje nad tím, že ačkoliv se jedná o Hérakleitův nejznámější zlomek, který byl populární už za dob Platóna, fakticky se však jedná pouze o parafrázi (někteří badatelé se dokonce domnívají, že jde jen o jinou formulaci zlomku B 12).¹²⁶

¹²² Kratochvíl, Z. *Dělský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 186-187.

¹²³ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 76-77.

¹²⁴ Kessidi, F. C. *Hérakleitos*, s. 77-78.

¹²⁵ Špaňár, J. *Herakleitos z Efezu*, s. 107-108.

¹²⁶ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 168.

Kahnovi se však nezdá myšlenka toho, že by Hérakleitos dvakrát formuloval to samé a myslí si tedy, že B 91 je samostatný zlomek, popřípadě dokončení B 12. Výsledné sdělení, které Kahn ve fragmentu spatřuje je následující. Jelikož řeka neustále plyne a nikdy se nezastavuje, pak není fyzicky možné do ní vstoupit dvakrát. Tímto dochází k tomu, že pravděpodobněji byl zlomek B 91 vyřčen jako první a text B 12 byl míněn jakožto jeho odůvodnění.¹²⁷

4.8 Svět

B 124

*Jako hromada ledabyly nasypaných věcí je nejkrásnější svět.*¹²⁸

Tento zlomek Hérakleitovy tvoby se dá zařadit spíše k těm kryptickým. Nejsou tu na první pohled viditelné protikladnosti, avšak je zde patrná určitá distinkce. Jak jinak by bylo možné spojit hromadu ledabylostí a nejkrásnější svět? Tento fragment je třeba uchopit smyslově, minimálně zrakem, abychom onu hromadu mohli vidět. Poté je možné dojít k tvrzení, že v mnohosti je krása. Anebo se jako východisko nabízí *logos*, vnášející do neuspořádanosti řád.

Obtížný je už samotný překlad z řeckého originálu. Výše uvedený Kratochvílův překlad je poetický, avšak existují i další možnosti, jak jej uchopit. Například jen v anglickém překladu nalézáme mnoho odlišných variant. „Nejkrásnější pořádek ve světě (ten nejkrásnější kosmos), říká Hérakleitos, je halda náhodného smetí.“¹²⁹ Takto by se dal převést do češtiny Kahnův překlad zlomku, pro zdůraznění oněch odlišností však ještě uvedu Robinsonův. „Ten nejkrásnější pořádek <ve vesmíru> (nebo: ten/to nejkrásnější vesmír), [říká Hérakleitos], je halda smetí, nahromaděná náhodně.“¹³⁰

Jak je patrné, všechny tři překlady mají určitý stejný základ, ale vyznění je u každého badatele trochu jiné. Kratochvíl má *hromadu ledabyly nasypaných věcí*, v níž si můžeme představit v podstatě cokoliv, neboť se jedná o neutrální pojmenování. Kahn s Robinsonem shodně uvádějí *haldu smetí*, což už směřuje trochu jinam. Smetí je něco, co někdo vyhodil a už to nepotřebuje, je to odpad a v něm se krása hledá špatně. Druhým bodem, kde se překlady rozcházejí je ono *kde*, tedy kde najít onu hromadu.

¹²⁷ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 169.

¹²⁸ DK 22 B 124.

¹²⁹ „The fairest order in the world (‘the most beautiful kosmos’), says Heraclitus, is a heap of random sweepings.“ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 287.

¹³⁰ „The most beautiful order <in the universe?> (or: ‘the (this?) most beautiful universe’), [says Heraclitus,] is a heap of sweepings, piled up at random.“ Robinson, T. M. *Heraclitus: Fragments*, s. 70.

Kratochvíl uvádí svět, Robinson vesmír a Kahn *kosmos*. S přihlédnutím do řeckého originálu¹³¹ je patrné, že nejbližší je Kahn, který pojem *kosmos* nijak neměnil. Toto slovo podobně jako *logos* má také několik významů. Ten nejčastěji uváděný je pořádek, avšak může nabývat významů jako: ozdoba, světový řád, či vesmír.¹³²

Vrátím-li se však k interpretaci tohoto zlomku, pak se nabízí začít Kahnovým výkladem. Ten uvádí, že jelikož už originální znění dochované od Theofrastra není kompletní, tak jen těžko lze určit, jak zněla úplně původní myšlenka tohoto zlomku. Přesto však uvádí, že navzdory všem nahodilostem, ať už jimi jsou míněny věci nebo lidé, existuje jeden společný řád, který je pevně daný a ony věci, jež vidíme jako nahodilé, jsou pouze náhodami v jinak uspořádaném světě.¹³³ V souvislosti s tímto odkazuje na zlomek B 10. *Spojivosti – celé a necelé, shodné a neshodné, souzvučné a nesouzvučné, a ze všeho jedno, a z jednoho vše.*¹³⁴ Zde bych řekla, že cílí na poslední část, kterou pokud přijme, pak je jeho interpretace zlomku B 124 odůvodnitelná.

Robinson míru spolehlivosti tohoto zlomku zpochybňuje, a proto i k interpretaci přistupuje skepticky. Předpokládá, že text mohl být směřován na ty, kteří nejsou schopni dosáhnout *logu*. Tedy oni by v nahodilosti viděli krásu. Dle něj bylo Héraklitovou intencí opět poukázat na to, že se lidé nesnaží hledat nějaké hlubší pravdy a místo toho se spokojí i s *hromadou smetí*.¹³⁵

Kratochvíl předkládá, že jak bylo v různých dalších zlomcích řečeno, svět je složený z protikladů, mnohostí a neustále se mění. Tento proud neustálé změny je však přirozený a ona proměnlivost očekávatelná. A pokud je slovo *kosmos* v původním zlomku chápáno jako uspořádání a ne nutně jako svět, pak dojdeme k tomu, že ona ledabylost a nahodilost ve skutečnosti nejsou náhodnými. V důsledku z toho vyplývá, že ačkoliv se nám věci mohou zdát chaotické, fakticky je v pozadí řád, který ony věci uspořádává a je jen na našem hledání, zda jej za vší tou mnohostí budeme hledat.¹³⁶

4.9 Shrnutí

V této kapitole jsem se zabývala interpretací vybraných zlomků, na nichž bylo ukázáno, proč je Hérakleitos přesvědčen o tom, že okolní svět mohou od přirozenosti poznávat

¹³¹ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 84.

¹³² Heslo „Kosmos“. [cit. 23. 4. 2021] In: LDS. Perseus Digital Library. Greek Word Study Tool. Dostupné na: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=kosmos&la=greek#lexicon>

¹³³ Kahn, C. H. *The Art and Thought of Heraclitus*, s. 287.

¹³⁴ DK 22 B 10.

¹³⁵ Robinson, T. M. *Heraclitus: Fragments*, s. 162.

¹³⁶ Kratochvíl, Z. *Dělský potápěč k Hérakleitově Řeči*, s. 256-257.

všichni lidé. Fragment pojednávající o cestě vysvětlil, že stačí jen malého úsilí na to, aby se dalo prokázat, že putování z bodu A do bodu B je úplně stejné, jako když se vyjde z opačné strany. Jedinou podmínkou je, si cestu fyzicky projít. Na zlomku o moři se prokázalo, jak moc důležitá je perspektiva, z níž se na vodu hledí a jak může být smrtící i životodárná zároveň. K podobnému zjištění se došlo u fragmentů o řece. Ta plyne a proměňuje se, čímž vytváří vhodnou paralelu k životu a světu obecně. Poslední zlomek nám ukázal, že navzdory prvotním dojmům, kdy se nám věci mohou zdát nahodilé, ve skutečnosti existuje něco, co do světa vnáší řád. A onen nepořádek je jen zdáním, které skrývá podstatu *logu*. Přičemž je úkolem lidí prohlédnout skrze vše nahodilé a nazřít *logos* samotný.

Závěr

Cílem této práce bylo ukázat na spojení smyslů a poznání ve zlomcích Hérakleita z Efesu, s důrazem právě na úlohu smyslů. V první kapitole jsem se pro bližší přiblížení tématu zabývala povahou dochovaných zlomků a také Hérakleitovým dílem obecně, s přihlédnutím k tomu, že to, co máme dochováno, jsou jen fragmenty zachycené někým jiným, což je jen jedna z příčin nesnadné interpretace jeho zlomků.

Druhá kapitola pojednávala o *logu*, termínu velice složitým, jelikož už v původním řeckém originálu mohl nabývat nejrůznějších významů a překlady do dalších jazyků mu na složitosti neubraly. Chápeme-li však tento pojem v souvislosti s řečí a řádem, pak je možné, se k porozumění řádu věcí (*logu*) dostat minimálně do té míry, která přísluší člověku. Smysly zde přitom hrají důležitou úlohu, díky naší bezprostřední zkušenosti se světem se můžeme (a podle Hérakleita musíme) dostat ke kýžené reflexi vztahů mezi věcmi mikrokosmickými a kosmem jako celek.

Ve třetí kapitole jsem se zabývala problematikou duše, která, jak se ukázalo, byla také propojená s *logem*. Nicméně pro to, aby duše byla schopná poznávat, musí být splněna ta podmínka, že v ní převažuje suchost. Pokud je duše vlhká, tak má člověk problém již s rozpoznáváním svého okolí, natož pak s něčím tak složitým jako je *logos* (ve smyslu řádu všech věcí).

Zlomek o cestě nám ukázal, konkrétnímu směru navzdory, cesta je jen jedna jediná, nehledě na to, zda aktuálně vede nahoru, či dolů. Jediné, co zde bylo proměnlivé, byla lidská perspektiva, s níž se na ni hledělo. Právě dílčí lidská perspektiva založená na přímé smyslové zkušenosti nám otevírá cestu k celku. Na podobném základu byl založený fragment o mořské vodě, která byla životodárná i zhoubná zároveň. Záleželo totiž na tom, kdo vodu chutnal – pro člověka byla smrtelná, ale pro ryby byla domovem. Zlomky pojednávající o řece ukázaly, že vše plyne, proměňuje se, což mohlo být paralelou proměnlivosti celého *kosmu*. Hérakleitos na něčem tak běžném, jako je řeka, chtěl ukázat, že onu proměnlivost, která je naprosto běžná a nevyhnutelná, může vidět kdokoli. Kromě toho je však nutné na obrazu řeky odhalit i jednotu (jako tomu bylo v případě cesty a moře). Fragment ukazující svět jako hromadu ledabylých věcí, byl shrnutím předchozího, protože byť se věci mohou zdát nahodilé; pro člověka, který se na svět dívá s očima otevřenými, je možné nalézt něco,

co vše uspořádává. Ona neuspořádanost je tedy jen domnělá, protože to, co všemu dodává řád, je *logos*.

Seznam použité literatury

BOHÁČEK, Kryštof. Zdeněk Kratochvíl. Délský potápěč k Hérakleitově řeči 1. In: *Reflexe: Filosofický časopis*. 2008, roč. 35, č. 2, s. 96-105. ISSN 0862-6901.

JIRÁKOVÁ, Karolína. Koloběh smyslového: bdění a vjem, spánek a sen. In: *KUDEJ - Časopis pro kulturní dějiny*. 2017, roč. 18, č. 2, s. 18-34. ISSN 1211-8109.

KAHN, Charles H. *The Art and Thought of Heraclitus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. ISBN: 052128645X.

KESSIDI, Feocharij. CH. *Hérakleitos*. Praha: Svoboda, 1985.

KIRK, Geoffrey S. *Heraclitus: The Cosmic Fragments (English and Greek Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1954. ISBN 978-0521052450.

KIRK, Geoffrey S., RAVEN, John E. a SCHOFIELD, Malcolm. *Předsókratovští filosofové. Kritické dějiny s vybranými texty*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN: 80-7298-110-2.

KOČANDRLE, Radim. *Fysis iónských myslitelů. Rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*. Praha: Pavel Mervart, 2008. ISBN 978-80-86818-72-6.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Délský potápěč k Hérakleitově Řeči. Pro ty, co se potápějí až do krajnosti*. Praha: Herrmann & synové, 2006. ISBN: 80-87054-00-8.

MINAR Jr., Edwin L. The Logos of Heraclitus. In: *Classical Philology*. 1939, roč. 34, č. 4, s. 323-341.

ROBINSON, Thomas More. Existuje u Hérakleita nauka o logu? In: POKORNÝ, Martin (ed.). *Hérakleitos z Efesu. Zkušenost a řeč*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 81-89. ISBN 978-80-7298-271-4.

ROBINSON, Thomas More. *Heraclitus: Fragments*. Toronto: University of Toronto Press, 1987. ISBN: 978-0802069139.

ROBINSON, Thomas More. Heraclitus and Logos - again. In: *ΣΧΟΛΗ*. 2013, roč. 7, č. 2, s. 276-284. ISSN 1995-4336.

SIDER, David. Slovosled jako filosoficky relevantní rys. In: POKORNÝ, Martin (ed.). *Hérakleitos z Efesu. Zkušenost a řeč*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 98-105. ISBN 978-80-7298-271-4.

SVOBODA, Karel. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

ŠPAŇÁR, Július. *Herakleitos z Efezu*. Bratislava: Tatran, 1985.

Elektronické zdroje

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Fysis. Stránky filozofa Zdeňka Kratochvíla* [online]. Dostupné na <<http://www.fysis.cz>> [cit. 16. 3. 2021].

LIDDEL, Henry G., SCOTT, Robert. A Greek-English Lexicon. *Perseus Digital Library*. Greek Word Study Tool. CRANE, Gregory R. (ed.). Tufts University. Dostupné na <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph>> [cit. 15. 3. 2021].

Resumé

The theme of this work shows Heraclitus's opinion, about how important our senses are for the cognition of the world. Chosen fragments prove, that by our senses, we can reach logos, which is a term, that could mean for example a word, but for this work, the best meaning is an order.

In Heraclitus's work, there is a thesis, which says that opposites are one. It means that even though things might look completely opposed, like for example day and night, actually they are a single unity. Heraclitus understands the opposites as parts of one cycle. The day changes into night and vice versa. This thesis will be contained in following fragments.

The fragment about way up and down shows, that despite everything that confuses us, if there's a way, so it doesn't matter, which direction we go, because up or down, all that matters is perspective. The way is the one and only.

Another fragment speaks about a river. The river flows and changes and it is an endless process. So it is not possible to step in the same river twice. This fragment is also a parallel for neverending change, that is inevitable in the cosmos.

There is also a fragment about, how the universe is compiled from random sweepings. We could see it as one big chaos, but there is another possibility. There is order, which sorts everything in the kosmos. And if we look through all the fortuitousness, we could see that the power is the logos.